

EN HANDBOK FÖR ATT FÖRBÄTTRA STÖDET TILL OFFER FÖR
HOMOFOBISKA BROTT

Rikspolisstyrelsen

EN HANDLEDNING FÖR ATT FÖRBÄTTRA STÖDET TILL OFFER FÖR
HOMOFOBISKA BROTT

EN HANDBOK FÖR ATT FÖRBÄTTRA STÖDET TILL OFFER FÖR

HOMOFOBISKA BROTT

För vidare beställning kontakta:

Rikspolisstyrelsen

Kundcentrum

Box 12256

102 26 Stockholm

tfn 08-401 93 00

Upplaga 1 000 ex. januari 2005

© Rikspolisstyrelsen 2004

ISBN 91-89475-31-3

Tryck: Serviceenhetens Tryckeri

Tack till: QX Förlag för samarbete

Text: Karl-Åke Pettersson och Magnus Lindgren

Form: Kristoffer Thessman

FÖRORD

År 1999 inleddes ett omfattande projekt vid Rikspolisstyrelsen (RPS) med syfte att utveckla Polisens brottsofferstödande verksamhet. Ett viktigt led i projektet har varit att utarbeta en handledning för Polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödande arbete (RPS rapport 2001:1) samt att ta fram en nationell handlingsplan för det framtida brottsofferarbetet inom Polisen (RPS, 2003). Inom ramen för projektet har också ett flertal lokala initiativ genomförts för att utveckla Polisens arbetsmetoder vad beträffar brottsoffer, bland annat med fokus på hur polismyndigheterna kan utveckla de hot- och riskbedömningar som är en förutsättning för att kunna uppmärksamma samhällets mest utsatta grupper. En sådan särskilt utsatt och sårbar grupp är offer för homofobiska brott¹ (hatbrott)², vilket framgår av budgetpropositioner och andra styrdokument från statsmakternas sida.

För att förbättra stödet till dessa brottsoffer har Rikspolisstyrelsen, i samverkan med Polismyndigheten i Västmanlands län, bedrivit ett metodutvecklingsprojekt. Föreliggande handledning syftar till att sprida kunskaperna och erfarenheterna som dokumenterats i projektet.

Handledningen har utarbetats av polisöverintendenten Karl-Åke Pettersson, Rikspolisstyrelsen. I projektet har Polismyndigheten i Västmanlands län representerats av biträdande länspolismästaren Christer Fränneby, poliskommissarien Anders Hedström och kriminalinspektören Kristina Engblom. Vidare har företrädare för Västerås kommun samt representanter för ideella organisationer inom brottsofferområdet på olika sätt deltagit i projektet.

RIKSPOLISSTYRELSEN

Maria Lönegård

¹ Internationellt pågår för närvarande en diskussion om valet mellan begreppet ”homofobiska brott” och begreppet ”hetronormativ brottslighet”. I denna handledning används genomgående begrepp homofobiska brott.

² I denna handledning används begreppet ”hatbrott” synonymt med ”homofobiska brott”. Det bör dock noteras att hatbrott är ett vidare begrepp som omfattar brott med rasistiska, antisemitiska, främlingsfientliga eller homofobiska inslag samt olaga diskriminering.

INNEHÅLL

1. Inledning	7
2. Samverkan och samordning i lokalsamhället	8
3. Tydliga signaler från polisledningen	9
3.1 Polismyndigheten kan spela en huvudroll i kampen mot hatbrott	9
4. Tydlig ansvarsfördelning inom polismyndigheten	11
4.1 Polisens viktiga roll	11
4.2 Varför är det viktigt med ett snabbt och effektivt ingripande vid hatbrott?	11
4.3 Enskilda poliser kan spela en huvudroll i samhällets kamp mot hatbrott	12
5. Effektiv förundersökningsledning	13
5.1 Vanliga skäl att ett brottsoffer känner sig tveksam till att rapportera ett hatbrott och/eller att delta på ett aktivt sätt i en förundersökning	13
5.2 Poliser som kommer till en brottsplats där det kan antagas att ett hatbrott ägt rum skall vidta följande åtgärder	13
5.3 Under själva utredningsfasen skall brottsutredarna vidta följande åtgärder	15
5.4 Vilka ”nyckelindikatorer” skall man leta efter vid misstanke om hatbrott?	16
5.5 Några exempel på hur Polisen kan stödja och skydda brottsoffer/ målsägande under tiden som en förundersökning pågår	17
5.6 Undvik framför allt att	18
6. Kontinuerlig hot- och riskbedömning	19
6.1 Exempel på brottsofferstödjande åtgärder som kan användas enskilt eller i kombination	19
7. Relevant information till brottsoffren	20
7.1 Tjänsteföreskrift	20
7.2 Särskild kontaktperson hos polismyndigheten	20
8. Referenser	21

1. INLEDNING

Traditionellt sett har samhället i allmänhet och rättsväsendet i synnerhet fokuserat sina insatser på gärningsmannen. I mitten av 1970-talet började emellertid brottsoffrens situation att uppmärksammas, bland annat till följd av kvinnorörelsens arbete med att synliggöra mäns våld mot kvinnor. Ungefär samtidigt uppmärksammades situationen för barn som utsatts för fysiskt våld och sexuella övergrepp. I detta arbete var ideella organisationer som BRIS (Barnens rätt i samhället) och Rädda Barnen drivande. Under senare år har även andra grupper kommit i fokus, till exempel offer för homofobiska brott (se t.ex. Tiby, 1999).

Ytterst handlar brottsofferproblematiken om grundläggande mänskliga rättigheter; friheten att älska vem man vill, rätten till personlig frihet och integritet etc. (se t.ex. Hedlund Thulin, 1996; Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001; 2004; Widegren & Ytterberg, 1995). Under de senaste femtio åren har det internationella samfundet utarbetat en rad dokument som tar sikte på att stärka skyddet för de grundläggande mänskliga rättigheterna. Sedan ett antal år har särskild uppmärksamhet riktats mot brottsoffrens situation, bland annat efter påtryckningar från organisationer verksamma inom brottsofferområdet. Denna uppmärksamhet har bidragit till att Förenta Nationerna (FN), Europarådet och Europeiska unionen (EU) har utarbetat en rad dokument med fokus på brottsoffer; konventioner, deklARATIONER och rekommendationer.

Även inom Polisen har brottsoffrens situation börjat att synliggöras i allt större utsträckning. Det har bland annat skett inom ramen för Rikspolisstyrelsens inspektionsverksamhet samt i centrala och regionala utbildningssatsningar. Frågorna har också lyfts fram i ett flertal rapporter och PM. Vidare har många lokala polismyndigheter utarbetat särskilda ”brottsofferskrifter” med information om det allmänna förfarandet i en polisutredning och upplysningar om möjligheter till stöd och ersättning m.m.

I första hand har fokus varit på utsatta kvinnor och barn. Det är emellertid viktigt att även uppmärksamma andra grupper och deras utsatthet. Denna handledning är därför inriktad på offer för homofobiska brott, så kallade hatbrott. Syftet är att utveckla Polisens och lokalsamhällets samlade stöd till dessa brottsoffer (se även IACP, 1999). Handledningen skall ses som ett komplement och ett stöd i det praktiska polisarbetet. Den kan dock inte ersätta vedertagna metoder att bekämpa brott (t.ex. tillämpningen av den så kallade mordbibeln/PUG, sekretesslagstiftningen, rutinerna för särskilda händelser, reglerna om förhör av barn etc.).

Handledningen är i första hand skriven för poliser men kan även användas av andra inom rättsväsendet, till exempel åklagare och domare. Inte minst de exempel på frågor som måste ställas för att utröna huruvida en händelse har homofobiska förtecken är också viktiga att känna till för andra än poliser. Även personal inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården hanterar inte sällan samma problematik varför även dessa yrkesgrupper kan ha nytta av att ta del av handledningen. Detsamma gäller personer som är engagerade i brottsoffer- och kvinnojourer.

2. SAMVERKAN OCH SAMORDNING I LOKALSAMHÄLLET

För att skyddet av och stödet till det enskilda brottsoffret skall bli godtagbart måste samtliga brottsofferstödjande myndigheter och andra (t.ex. ideella organisationer) som verkar i lokalsamhället samverka. Var och en kan göra sin del, tillsammans och med bra samordning kan dessa delar bilda ett heltäckande skydd och stöd. Samarbetet kan med fördel utgöra en del av lokalt brottsförebyggande arbete.

I sammanhanget måste påpekas att poliserna skall behålla sin ”polisroll”; man skall uppträda som poliser och fullgöra de arbetsuppgifter som åvilar Polisen. Man skall alltså inte försöka ge sig in på andra myndigheters eller organisationers ansvarsområden (socialtjänstens, brottsofferjourernas etc.).

För rättsväsendet måste både det så kallade rättskedjerspektivet och medborgarnas intressen vara riktmärken även i detta sammanhang.

3. TYDLIGA SIGNALER FRÅN POLISLEDNINGEN

För att hatbrott skall bli prioriterade i myndighetens arbete krävs tydliga signaler från polisleddningen. Polisleddningen måste därför ta klar ställning för att man är engagerad i bekämpningen av dessa brott. Ledningen måste också på olika sätt visa att man kommer att se till att intentionerna omsätts i praktiskt polisarbete. Ett sådant ställningstagande bör föregås av konsultationer med företrädare för de berörda brottsoffergrupperna. Myndighetens ställningstagande skall förmedlas till all personal inom polisorganisationen, till allmänheten och i synnerhet till de enskilda och grupper som riskerar att utsättas för dessa brott.

Det är nödvändigt att motsvarande engagemang upparbetas hos samtliga chefer inom polisorganisationen, oavsett nivå, och på alla enheter. Ställningstagandet måste understödjas av en handlingsplan eller liknande som kan garantera att alla poliser och civilanställda verkar för att omsätta intentionerna i det dagliga arbetet.

Polisleddningen måste också visa att ställningstagandet även slår igenom vid vidareutbildningen av befintlig personal men även vid nyrekryteringar. Ju mer representativ för befolkningen i stort som polismyndighetens anställda är när det gäller kön, etnisk tillhörighet och sexuell läggning, desto större blir också möjligheterna att behålla allmänhetens förtroende. Dessutom kommer arbetet att bli mer effektivt om det finns skilda livserfarenheter representerade hos personalen. Det finns redan i dag anställda inom polisväsendet som är homo- eller bisexuella, såväl poliser som civilanställda. Det är viktigt att ta tillvara deras erfarenheter.

För något år sedan bildades Föreningen för Gaypoliser i Sverige (FGPS). Föreningen, som utgör ett nationellt nätverk för homo- och bisexuella poliser, bör fortlöpande involveras i arbetet med att höja kompetensen inom myndigheten.

3.1 Polismyndigheten kan spela en huvudroll i kampen mot hatbrott

Polismyndigheten har ett ansvar för att följande åtgärder får genomslag i praktiken:

- Försöka komma överens med samtliga anställda vid myndigheten om att etablera en ”noll-toleranspolicy” mot att använda sig av fördomsfulla uttalanden om människor och företeelser i samhället.
- Säkerställa att myndighetens personal har fått utbildning och träning i att upptäcka och att ingripa på rätt sätt mot hatbrott. Klara ut, tillsammans med åklagarmyndigheten, vilka prioriteringar som gäller vid denna typ av brott och hur de skall redovisas, bl.a. hur statistikföringen skall gå till.

- Se till att poliser och civilanställda anmälningsmottagare har ”blanketter” eller ”lathundar” som hjälper dem att få med alla relevanta fakta redan vid anmälanstillfället.
- Göra allt för att brottsoffret inte skall behöva upprepa samma sak flera gånger – själva anmälanstillfället (och även själva platsen) kan bokstavligt talat vara livsviktigt, både vad gäller offrets egen säkerhet men även för om en fortsatt brottsutredning över huvud taget skall bli framgångsrik.
- Kartlägga alla kriminella aktiviteter av hatbrottskaraktär – utveckla samverkan mellan närpolisen, kriminalunderrättelseverksamheten och Säkerhetspolisen (Säpo). Samverka med andra för att också upptäcka och beivra hatbrott på internet. Det kan handla om uppvigling, hets mot folkgrupp, förtal etc.
- Samarbeta och samverka med skolor och andra som arbetar mot hatbrott på lokal nivå för att så långt som möjligt utveckla och samordna både förebyggande åtgärder men även rent repressiva insatser.
- Engagera media av olika slag för att få hjälp med att försöka återskapa tryggheten i sådana delar av lokalsamhället som farit illa p.g.a. hatbrott och också få media intresserad av att skildra brottsförebyggande verksamhet i sådana utsatta områden.
- Stödja och/eller delta i sådana lokala aktiviteter och lokalt utvecklingsarbete på kommunnivå som bidrar till att öka mångfald och tolerans. På sikt kan sådant lokalt utvecklingsarbete bidra till en minskning av fördomar och konflikter i samhället.
- Dokumentera åtgärder som lett till positiva resultat, både brottsförebyggande/brottsförhindrande men även rent repressiva; samt följa upp hur verksamheten fungerat i praktiken.

Polismyndigheten kan göra viktiga insatser för att bekämpa hatbrotten. På lokal nivå görs detta bäst genom ett bra samarbete med kommunerna, inte minst med de lokala brottsförebyggande råden (jämför regeringens skrivelse 2000/2001: 59, En nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering samt Ds 2001:10, Mänskliga rättigheter i Sverige – en kartläggning).

4. TYDLIG ANSVARFÖRDELNING INOM POLISMYNDIGHETEN

Det är viktigt att Polismyndigheten använder samtliga sina resurser i det brottsofferstödjande arbetet. Det räcker inte att enbart låta en ensam ”brottsoffersamordnare” få ansvaret. Myndigheten bör anlägga ett helhetsperspektiv på dessa frågor och bland annat klara ut vilken ansvarsfördelning som skall gälla inom myndigheten (allt från länspolismästarens ansvar till den yngste civilanställdes).

4.1 Polisens viktiga roll

Polisanställda har ett stort ansvar för att samhället skall komma till rätta med hatbrott. Genom att göra ett professionellt arbete förstärker Polisen budskapet om att samhället inte tolererar dessa brott. Genom att prioritera utredningsresurser ökar också möjligheterna att komma fram till lagföring. En sådan prioritering är i sig också en signal om att samhället är berett att göra sitt yttersta för att en förövare inte skall komma undan.

4.2 Varför är det viktigt med ett snabbt och effektivt ingripande vid hatbrott?

Hatbrott skiljer sig från andra brott vad gäller brottets inverkan/påverkan på själva brottsoffret men även beträffande hur brottet faktiskt påverkar hela eller delar av lokalsamhället där brottet inträffat (även andra än offret börjar bli rädda).

- Hatbrott är ofta särskilt brutala och/eller ger svåra skador.
- Brottsoffren blir ofta både traumatiserade och skräckslagna.
- Även brottsoffrets familj kan känna sig frustrerad och hjälplös.
- Även andra som har samma sexuella läggning som offret kan uppleva sig utsatta och sårbara.
- Hatbrott och hatincidenter kan ha en tendens att eskalera. Därigenom skapas stor oro i hela lokalsamhället.

En snabb och kraftfull reaktion från rättsväsendets sida kan hjälpa till att stabilisera och skapa lugn i lokalsamhället samtidigt som det påverkar offrets rehabilitering på ett bra sätt. Om myndigheterna misslyckas med att reagera på hatbrott äventyras befolkningens säkerhet. Samtidigt öppnar det för brottsanmälningar mot enskilda poliser för att dessa inte skulle ha agerat tillräckligt kraftfullt eller att de inte tagit dessa brott på allvar. Ytterst kan det komma att innebära att allmänhetens förtroende för Polisen och för Polisens förmåga och vilja att klara upp dessa brott minskar.

4.3 Enskilda poliser kan spela en huvudroll i samhällets kamp mot hatbrott

Enskilda poliser har ett ansvar för att följande åtgärder får genomslag i praktiken:

- Genom att uppträda professionellt och försöka övertyga ett brottsoffer om att polismyndigheten tar dessa brott på största allvar; att man därför kommer att göra allt som går för att lagföra en förövare.
- Genom att delta aktivt i utbildningar beträffande dessa brott för att skaffa sig egen kunskap, bl.a. om brottsoffrens särskilda behov i dessa fall.
- Genom ett professionellt uppträdande visar poliser att de själva är goda förebilder när det gäller att visa respekt och tolerans för andra människor.
- Genom att maximera sin förståelse för olika kulturer för att därigenom på ett bättre sätt kunna kommunicera och samarbeta med människor med olika etnisk och religiös bakgrund och oavsett sexuell läggning.
- Genom att samarbeta/samverka med skolorna när dessa schemabundet arbetar med frågor som kan reducera och motverka fördomar mot utsatta grupper.
- Genom att arbeta tillsammans med kommunerna (t.ex. lokala brottsförebyggande råd) för att leta upp och kartlägga sådana förhållanden som erfarenhetsmässigt kan leda till hatbrott.
- Genom att förmå andra lokala intressenter (bevakningsbolag, bostadsbolag, räddningstjänst, försäkringskassa, arbetsförmedling, ideella organisationer osv.) att ta sitt ansvar för problemen så att det verkligen händer något i förebyggande syfte.
- Genom att i olika sammanhang med polisiär auktoritet beskriva vad hatbrott innebär; rätta till missförstånd eller ren desinformation.
- Genom att försöka få med dagspress och andra lokala media på att beskriva lyckade brottsförebyggande projekt för att visa att det faktiskt går att komma tillrätta även med hatbrott - ”skapa ny framtidstro”.

5. EFFEKTIV FÖRUNDERSÖKNINGSLEDNING

Det är angeläget att Polismyndigheten tillsammans med åklagarmyndigheten, bedriver en effektiv ledning av förundersökningar beträffande homofobiska brott. Polismyndigheten bör även säkerställa att det finns spetskompetens för utredning av dessa brott i sådan omfattning att undersökningar i rimlig omfattning kan genomföras utan avbrott även vid udda tider. Sådant aktivt arbete sänder bland annat mycket tydliga signaler till ett brottsoffer att Polisen även bryr sig om offrens utsatta situation och inte enbart koncentrerar sig på gärningsmännen.

I sammanhanget erinras om att riksåklagaren (RÅ) beslutat att det alltid skall vara åklagare som är förundersökningsledare vid misstanke om brott med homofobiska inslag.

5.1 Vanliga skäl att ett brottsoffer känner sig tveksam till att rapportera ett hatbrott och/eller att delta på ett aktivt sätt i en förundersökning

- Rädsla för upprepade brott eller hämnd.
- Rädsla för att få sitt privatliv utlämnat och komprometterat.
- Rädslan för att bli ”outade”; d.v.s. att med hot få sin sexuella läggning avslöjad för den egna familjen eller för arbetsgivaren.
- En allmän rädsla för Polisen och en allmän osäkerhet huruvida rättsväsendet verkligen kommer att ta en anmälan på allvar.
- För flyktingar eller för dem som ännu inte fått permanent uppehållstillstånd i landet; en allmän rädsla för att ”hamna i myndigheternas register” och därmed riskera att bli utvisade.
- En allmän skam och förödmjukelse för att bli betraktad som ett offer. Även stigmatisering p.g.a. HIV-problematiken.
- Avsaknad av ordentliga system och rutiner för skydd, stöd och hjälp, inte minst sedan själva rättsprocessen klarats av. Även bara känslan av att ”bli igenkänd” i lokalsamhället kan vara svår att bära.
- Problem/barriärer p.g.a. kulturella och/eller språkliga svårigheter/handikapp.

5.2 Åtgärder på brottsplats vid misstanke om hatbrott

Poliser som kommer till en brottsplats där det kan antagas att ett hatbrott ägt rum skall vidta följande åtgärder:

- Säkra brottsplatsen, tillkalla ambulans och/eller läkare om det behövs.
- Se till att brottsoffer och vittnen (även gärningsmän om det behövs) hålls i säkerhet så att de inte riskerar att utsättas för nya angrepp eller hot.

- Säkra synliga bevis och spår. Dokumentera (fotografera) t.ex. hatlitteratur, sprayburkar, hotbrev och olika symboler (hakkors, regnbågsflaggor m.m.).
- Identifiera bevis eller spår på själva offret.
- Genomför de inledande utredningsåtgärderna. Försök att så snabbt som möjligt under utredningsarbetet klara ut om det kan finnas tidigare händelser som kan ha koppling till det nu inträffade (t.ex. om något liknande hänt offret tidigare, om motsvarande inträffat i bostadsområdet). Fundera också över av om det inträffade riskerar att upprepas på sätt som bl.a. redovisas i BRÅ-rapporten ”Upprepad utsatthet för brott” (BRÅ-rapport 2002:3).
- Var noga med att ordagrant citera alla uttalanden från en presumtiv gärningsman.

Observera att poliser inledningsvis, i normalfallet, varken skall bekräfta eller förneka för ett brottsoffer att det kan röra sig om ett hatbrott. Den exakta brottsrubriceringen får komma senare under en förundersökning.

När de inledande åtgärderna vidtagits och när brottsoffret och brottsplatsen säkrats är det angeläget att beakta följande:

- För att minska traumatiseringen bör om möjligt endast en polis/utredare förhöra offret.
- Skydda offrets identitet så långt som möjligt.
- Förklara för offer och vittnen vad som kommer att hända under en kommande förundersökning. Förklara också att offret måste bereda sig på att massmedia säkert kommer att intressera sig för det inträffade. Offret bör därför förberedas på att hela historien kan hamna i tidningen, i värsta fall på ett ”vinklat sätt” så att de inblandade har svårt att känna igen sig. (OBS! Var försiktig så att brottsoffret inte ges intryck av att Polisen indirekt ”avråder” från att gå vidare med ärendet.)
- Hänvisa brottsoffer att ta hjälp av lokal brottsofferstödande verksamhet (socialtjänsten, olika jourer osv.). Lämna skriftlig information med telefonnummer osv. som komplement till den muntliga.
- Informera offret om vem hos Polisen som han eller hon kan kontakta framöver för att få mer information, kunna lämna kompletterande upplysningar till osv. (se också avsnitt 6.1).
- Informera vakthavande befäl (motsvarande) muntligt i sådana fall där det inte direkt av brottsanmälan framgår att det kan röra sig om ett hatbrott men att detta ändå ”ligger i luften” eller att du har ”en känsla” av det kan förhålla sig så.

- Dokumentera alla iakttagelser mycket noggrant i själva brottsanmälan eller i ett förhör. Anteckna noga om det finns minsta misstanke om att det kan röra sig om ett hatbrott. Beskriv vilka ”hatbrottsindikatorer” (se nedan) som finns. Dokumentera vad den misstänkte eller någon annan säger med så exakta citat som möjligt för att därigenom lättare kunna visa och eventuellt styrka att det kan handla om ett hatbrott.
- Informera/uppdatera/hjälpa de brottsutredare som kan komma att ta över förundersökningen så att dessa verkligen får klart för sig att det tidigt fanns misstankar om eller bara ”en allmän känsla av” att det kan röra sig om ett hatbrott. Även om alla omständigheter är bra redovisade i samband med själva brottsanmälan är det ändå bra med att ”dubbelkolla” med brottsutredarna.
- Hänvisa pressen till vakthavande befäl (motsvarande) eller till särskilt utsedd pressansvarig.

5.3 Brottsutredarna under utredningsfasen

Under själva utredningsfasen skall brottsutredarna vidta följande åtgärder:

- Grundligt förhöra brottsoffer och vittnen, med stor respekt för vad dessa varit utsatta för. Använd tolk om det föreligger minsta risk för språkförobistring.
- Vid misshandel i hemmet; fråga alltid om det är en partner som misshandlat. Ta också reda på om det finns barn i familjen.
- Dokumentera noggrant alla omständigheter eller annat som kan vara av relevant betydelse för händelsen -använd fantasin. Använd foto- och videodokumentation i så stor utsträckning som möjligt för att dokumentera sådant som kan signalera att det handlar om ett hatbrott (OBS! Beslut om husrannsakan och/eller särskilt medgivande av målsäganden/offret kan behövas). Se till att ev. rättsintyg håller tillräcklig kvalitet (jämför Ds 2003:3, Ny ordning för utfärdande av rättsintyg).
- Underlätta för brottsoffret genom att inte i onödan hålla hus eller lägenheter avspärrade med stöd av rättegångsbalken. Underlätta också återställningsarbetet vet efter sådana kriminaltekniska undersökningar som man erfarenhetsmässigt kan medföra olägenheter som nedsmutsning och dylikt.
- Se till att Polisens informatör/presstalesperson fortlöpande har relevant information att vidarebefordra.
- Vädja via tidningar, radio och TV till lokalsamhället om Polisen behöver hjälp i en brottsutredning så att vittnen eller andra träder fram och berättar vad de vet.
- Kontrollera med angränsande polismyndigheter (eller med RPS/Säpo) om det begåtts liknande brott i andra polisdistrikt.
- Om utredningen ”kör fast”, överväg alltid att ta hjälp av Säpo, RKP eller av hatbrottsspecialister från andra polismyndigheter.

5.4 Vilka ”nyckelindikatorer” skall man leta efter vid misstanke om hatbrott?

Den största skillnaden mellan hatbrott och andra brott är att vid hatbrott motiveras gärningsmannen av sina fördomar och sin avsky för offret. Det som vanligen motiverar en gärningsman (pengar/stöldgods) föreligger inte i normalfallet. Gärningsmannens förakt för offrets gruppstillhörighet kan dock göra att han ”passar på” att råna eller stjäla från offret. Att det förekommit sådant får alltså aldrig i sig tas som en indikation på att det inte är fråga om ett hatbrott. I detta sammanhang är det viktigt att uppmärksamma straffskärpningsreglerna i 29 kap. brottsbalken (BrB).

Annan viktig kunskap handlar om ”inviten som det klassiska försvaret”. Det är mycket vanligt att en gärningsman hävdar att han känt sig hotad eller kränkt av att offret gjort närmanden eller på annat sätt visat intresse. Sådana kommentarer från en gärningsman kan vara en indikation på ett hatbrott.

För att hitta och förstå dessa underliggande, ofta dolda, motiv är det därför nödvändigt att utredande poliser letar efter fler och andra indikatorer än vad som behövs vid utredning av andra brott. Följande frågor är av intresse:

- Hur uppfattar offer och vittnen brottet? Vad har de själva för idéer om varför just de blev utvalda/utsatta? Hur uppfattar ett vittne varför just en specifik person (senare själva offret) blev utsatt och inte någon annan som kanske fanns med vid tillfället ifråga?
- Vad uppger gärningsmannen själv om orsaken till brottet? Vad var motivet? Använde gärningsmannen specifika gester eller hade vederbörande ett specifikt kroppsspråk eller klädsel som påvisar antipatier, fördomar eller uppfattningar i en viss riktning?
- Vilken är skillnaden mellan offret och gärningsmannen? Är det tillfälligheter att de träffat på varandra eller låg brottet ”i farans riktning” redan på ett tidigt stadium? Finns det faktiska eller bara upplevda skillnader mellan offret och gärningsmannen?
- Finns det ett mönster i det som inträffat? I så fall var och hos vilka i lokalsamhället, i stadsdelen, i kommunen, hos eller inom olika grupperingar osv.?
- Var offret engagerad i någon lokal aktivitet som visar på offrets sexuella läggning? Hade offret någon utmärkande klädsel?
- Inträffade brottet på en speciell dag eller helg som symboliserar en särskild händelse?
- Finns tecken på organiserad hatbrottslighet eller på att vissa personer, kända för att ha en uppfattning som präglas av våldsinslag, utfört brottet?

Närvaron av någon eller några av dessa indikatorer bevisar inte att det handlar om ett hatbrott men indikerar att det bör göras en mer ingående utredning för att klara ut motivet och för att visa att det i vart fall inte rör sig om ett hatbrott.

Det är därvid viktigt att klara ut hur offret själv uppfattat brottet. Samtidigt måste Polisen vara försiktig när man värderar offrets egen uppfattning eftersom det inte är självklart att offret själv förstått eller uppfattat (eller kanske inte ens vill förstå, än mindre uttala eller erkänna) att brottet/angreppet faktiskt kan vara ett hatbrott.

Undvik att direkt tillfråga ett offer om han eller hon tror att det kan handla om ett hatbrott (den tekniska brottsrubriceringen kan leda offret fel eller missuppfattas). Däremot är det viktigt att med olika frågor försöka klara ut om offret själv har någon idé om eller tankar på varför just han eller hon blev drabbad (se ovan).

Det är också viktigt att slå fast att även beträffande hatbrott kan ett brottsoffer och en gärningsman komma från samma kultur, ras, etniska grupp eller ha samma sexuella läggning eller samma religion.

5.5 Några exempel på hur Polisen kan stödja och skydda brottsoffer/målsägande under tiden som en förundersökning pågår

- Uppträd professionellt, värna ”polisrollen”.
- Fråga offret om hur han eller hon vill att du på bästa sätt kan hjälpa till att skydda och stödja honom eller henne.
- Fråga offret om vilken idé som han eller hon kan ha om varför just han eller hon blev drabbad. Uttala stöd för de åtgärder som offret själv redan kan ha vidtagit för sitt eget skydd (självklart måste dessa åtgärder då ha legat inom ramen för vad som accepteras av vår rättsordning).
- Var noga med att klara ut för offret att han eller hon inte själv får ta på sig skulden för det som inträffat.
- Låt offret berätta/ventilera sina egna känslor beträffande det som inträffat; ge offret tid att berätta, var en god lyssnare.
- Uppmuntra offret att berätta med sina egna ord. Uppmuntra offret att återge vad gärningsmannen sade under själva brottet.
- Försvåra inte för offret att själv berätta även om språket/orden kanske inte är de rätta rent polisiärt/juridiskt. Om det inte är helt avgörande för att komma vidare i en förundersökning ”just nu”, låt offret vänta med att svara på vissa ”svåra” frågor som han eller hon inte orkar/klarar av att berätta, återkom senare.

- Informera offret om hur Polisen uppfattar en eventuell hotbild mot offret och vad Polisens hot- och riskbedömning lett fram till i form av behov av olika säkerhetsåtgärder. Beskriv vilka brottsförebyggande åtgärder och initiativ som kan bli aktuella, på kort sikt (alltså fr.o.m. nu, i dag, i natt, denna vecka) och i ett längre/långt perspektiv (några veckor, månader, år). Beskriv samtidigt också vilka andra samhällsliga resurser, förutom Polisen, som kan ställa upp för att skydda, stödja och hjälpa brottsoffret, familjen etc. (jämför avsnitt 5).
- Fråga offret vilka egna resurser i form av en partner, familjemedlemmar, släktingar eller vänner som kan stötta och hjälpa på olika sätt.
- Beskriv hur Polisen under och efter förundersökningen kommer att göra allt som lagstiftningen tillåter för att inte offrets namn och andra personliga förhållanden skall komma ut i media eller till några andra. Informera samtidigt om att svensk rättsordning inte tillåter absolut sekretess i dessa fall.
- Beskriv för offret hur de olika momenten under förundersökningen kommer att gå till d.v.s. när förundersökningen kommer att bli offentlig, vad innebörden är av olika avskrivnings- eller nedläggningsbeslut o.s.v. Använd inte bara själva lagtextens ord utan förklara hur dessa omsätts i det enskilda fallet, alltså i praktiken.

5.6 Undvik framför allt att

- uppträda abrupt och stressat mot offret,
- tala om för offret att du vet hur det känns i en situation som denna,
- kritisera offrets uppträdande,
- göra antaganden om offrets kultur, religion, sexuella läggning eller val av livsstil,
- lägga personliga värderingar på offrets uppträdande, livsstil eller kultur eftersom uttryck för egna värderingar kan göra att offret kommer att ifrågasätta den objektivitet som en polis, åklagare eller civilanställda har att iakttä,
- använda fördomsfulla, stereotypa eller allmänt kränkande uttryck, exempelvis, om du är osäker huruvida du får kalla en homosexuell för ”bög” respektive ”flata”, fråga offret och låt hans eller hennes uppfattning gälla,
- förringa brottet/incidenten, speciellt om gärningsmannen är en ung person eller minderårig (använd inte uttryckt som ”i ungdomligt oförstånd”, ”bara ett pojkstreck” m.fl. bagatelliserande uttryck som kan ge sken av att Polisen inte tar brottet på allvar).

6. KONTINUERLIG HOT- OCH RISKBEDÖMNING

För att förhindra att en person eller ett objekt utsätts för upprepade brott är det nödvändigt att polismyndigheten bedriver en kontinuerlig hot- och riskbedömning. Vid misstänkta våldsbrott bör ett inledande ställningstagande göras beträffande behovet av en mer strukturerad hot- och riskbedömning. En sådan bedömning bör normalt sett alltid göras vid misstanke om brott och ordningsstörningar m.m. som riktas mot offer för homofobiska brott samt offer för grov organiserad kriminalitet. Vid dessa bedömningar är det angeläget att polismyndigheten omedelbart klarar ut huruvida det finns risk för övergrepp i rättssak, om straffskärpningsreglerna i 29 kap. BrB kan bli aktuella att tillämpa samt vilka brottsofferstödjande åtgärder m.m. som behöver sättas in (jämför avsnitt 4).

6.1 Exempel på brottsofferstödjande åtgärder som kan användas enskilt eller i kombination

Exemplen presenteras utan inbördes ordning och kan användas enskilt eller i kombination, allt utifrån den aktuella hot- och riskbedömningen.

- Brottsförebyggande och trygghetsskapande samtal med brottsoffret.
- Förbättrat skalskydd på bostaden.
- Förbättrat personskydd.
- Kontaktperson hos Polisen.
- Larpaket.
- Skyddat boende.
- Målsägandebiträde.
- Särskild företrädare för barn.
- Stödperson.
- Besöksförbud.
- Livvaktsskydd av olika slag.
- Fingerande personuppgifter.
- Skydd av vissa personuppgifter/särskilt sekretesskydd.
- Spärmarkering/kvarskrivning.
- Namnbyte.

Det är viktigt att konstatera att många av ovannämnda åtgärder kan genomföras i samverkan med andra aktörer i lokalsamhället. Vissa åtgärder kanske andra än Polisen kan göra helt självständigt. Med en sådan uppdelning/fördelning av ansvaret kommer Polisens resurser att räcka till för fler brottsoffer än som annars skulle vara fallet. Ytterst är det polismyndighetens hot- och riskbedömning som avgör hur ansvaret skall fördelas.

7. RELEVANT INFORMATION TILL BROTTSOFFREN

Det åligger Polismyndigheten att se till att samtliga brottsoffer fortlöpande får relevant information av olika slag; åtminstone enligt vad som framgår av förundersökningskungörelsen att de skall ha rätt att få, men gärna mer.

Brottsoffer måste bl.a få information om hur en förundersökning bedrivs, vad olika beslut innebär, hur en domstolsprocess går till och vilka krav som ställs på dem själva att delta. Brottsoffer har också rätt att få information om att samhället har en skyldighet att se till att de får det skydd och stöd som behövs så att de inte i onödan behöver vara rädda för att medverka.

När det gäller offer för hatbrott behöver som regel särskilda informationsinsatser vidtas. Begreppet ”information” bör i detta sammanhang tolkas extensivt. I denna del är det särskilt de angeläget att erfarenheter som finns hos Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO), hos RFSL lokalt och hos tidigare omnämnt nätverk, tas tillvara.

7.1 Tjänsteföreskrift

Arbetet beträffande hatbrott kan underlättas genom att polismyndigheten tar fram en tjänsteföreskrift eller motsvarande dokument där det görs en samlad beskrivning av hur man avser att informera brottsoffer om deras rättigheter och hur myndigheten avser att medverka till att detta får genomslag i praktiken.

7.2 Särskild kontaktperson hos polismyndigheten

Det är viktigt att alla brottsoffer för hatbrott får en egen kontaktperson (handläggare) hos polismyndigheten som de direkt kan vända sig till med sina frågor eller problem. Ett sådant stöd kommer att underlätta offrets egen återhämtningsprocess samtidigt som den bidrar till att allmänt sett öka Polisens förtroende hos medborgarna. Denna enkla åtgärd leder med säkerhet också till att offret känner sig tryggare och därigenom ges större förutsättningar att uppträda på ett aktivt sätt under såväl förundersökningen som under en eventuell rättegång.

8. REFERENSER

BRÅ. (2002:3).

Upprepad utsatthet för brott.

BRÅ-rapport 2002:3.

BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET, STOCKHOLM.

BRÅ. (2002:9).

**Hatbrott. En uppföljning av
rättsväsendets insatser.**

BRÅ-rapport 2002:9.

BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET, STOCKHOLM.

Ds 2001:10.

**Mänskliga rättigheter i Sverige –
en kartläggning.**

Ds 2003:3.

Ny ordning för utfärdande av rättsintyg.

Hedlund Thulin, K. (1996).

**Lika i värde och rättigheter.
Om mänskliga rättigheter.**

NORSTEDTS JURIDIK, STOCKHOLM.

IACP. (1999).

**Responding to Hate Crimes:
A Police Officers Guide to Investigation
and Prevention.**

(WWW.THEIACP.ORG)

*Lindgren, M., Pettersson, K-Å. &
Hägglund, B. (2001).*

Brottsoffer. Från teori till praktik.

JURE, STOCKHOLM.

*Lindgren, M., Pettersson, K-Å. &
Hägglund, B. (2004).*

Utsatta och Sårbara Brottsoffer.

JURE, STOCKHOLM.

Regeringens skrivelse 2000/2002:59.

**En nationell handlingsplan mot rasism,
främlingsfientlighet, homofobi och
diskriminering.**

RPS. (2001:1).

**Brottsoffer. En handledning för
Polisens del i lokalsamhällets
brottsofferstödande arbete.**

RPS. (2003).

**Brottsofferarbetet inom Polisen.
En nationell handlingsplan.**

RIKSPOLISSTYRELSEN, STOCKHOLM.

Tiby, E. (1999).

**Hatbrott? Homosexuella kvinnors och
mäns berättelser om utsatthet för brott.**

AKADEMISK AVHANDLING, KRIMINOLOGISKA
INSTITUTIONEN, STOCKHOLMS UNIVERSITET.

Widegren, B. & Ytterberg, H. (1995).

Homosexuellas rättigheter.

FOLKHÄLSOINSTITUTET, STOCKHOLM.

Rikspolisstyrelsen

Box 12256
102 26 Stockholm